

محمد نقی زاده و قدرت اله ذاکری

سینمای ژاپن

از آغاز تا پایان

جنگ جهانی دوم

سرشناسه: نقی‌زاده، محمد، ۱۳۲۰-، Naghizadeh, Mohammad • عنوان و نام پدیدآور: سینمای ژاپن، از آغاز تا پایان جنگ جهانی دوم؛ محمد نقی‌زاده، قدرت‌اله ذاکری؛ ویراستار محمد میرفخرایی • مشخصات نشر: تهران، نشرنی، ۱۴۰۱ • نوبت چاپ: چاپ اول، ۱۴۰۱ • مشخصات ظاهری: ۳۲۳ ص • شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۶-۰۴۶۰-۰ • وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا • یادداشت: کتابنامه: ص ۳۲۳ • موضوع: سینما — ژاپن — تهیه‌کنندگان و کارگردانان — سرگذشتنامه، Japan - Biography - Motion picture producers and directors — سینما — ژاپن، Motion pictures - Japan • شناسهٔ افزوده: ذاکری، قدرت‌اله ۱۳۵۵- • رده‌بندی کنگره: PN1۹۹۲/۵ • رده‌بندی دیویی: ۷۹۱/۴۳۰۹۵۲ • شمارهٔ کتابشناسی ملی: ۸۹۱۸۶۳۴

قیمت: ۲۰۰۰۰۰ تومان

www.ketab.ir

نشرنی

سینمای ژاپن

از آغاز تا پایان جنگ جهانی دوم

محمد نقی‌زاده و قدرت‌اله ذاکری

ویراستار: محمد میرفخرایی

صفحه‌آرا: الهه خلیج‌زاده

لیتوگرافی: باختر • چاپ و صحافی: غزال

چاپ اول: تهران، ۱۴۰۱، ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۶-۰۴۶۰-۰

نشانی: تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان رهی معیری، تقاطع خیابان فکوری، شماره ۲۰

کد پستی: ۱۴۱۳۷۱۷۳۷۱، تلفن دفتر نشر: ۸۸۰۲۱۲۱۴، تلفن واحد فروش: ۸۸۰۰۴۶۵۸-۹، نامبر: ۸۹۷۸۲۴۶۴

www.nashreney.com • email: info@nashreney.com • nashreney

© تمامی حقوق این اثر برای نشرنی محفوظ است. هرگونه استفاده تجاری از این اثر یا تکثیر آن، کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازهٔ مکتوب ناشر ممنوع است.

- کنجی میزوگوچی: کارگردانی بسیار بزرگ با دغدغه همیشگی زنان آسیب‌دیده ۱۰۸
 تسوماسابورو باندو؛ سلطان فیلم‌های کین‌گیکی ۱۲۰
 مدرنیسم و اثر آن بر سینمای ژاپن ۱۲۴
 سومیکو کوریشیما؛ نخستین ستاره زن سینمای ژاپن ۱۲۹

سینما در دوره شووا

از آغاز تا پایان جنگ، ۱۹۲۶ تا ۱۹۴۵

- هنوسوکه گوشو؛ کارگردان نخستین فیلم تمام‌ناطق سینمای ژاپن ۱۹۹
 کنزو ماسانوکا؛ پدر انیمیشن ژاپن ۲۰۶
 میکینو ناروسه؛ توصیفگر دنیای درونی زنان ۲۱۳
 یاسوجیرو شیمازو؛ کارگردان بزرگ و از بنیان‌گذاران
 درام‌های خانوادگی استودیو آفونا هر شرکت شوچیکو ۲۲۰
 پستسوکو هارا؛ زیاروی ابدی سینمای ژاپن ۲۲۹
 اینوکن؛ سلطان کمدی ژاپن ۲۳۳
 تراجیرو سایتو؛ خدای کمدی در سینمای ژاپن ۲۳۷
 تومو اوچیدا؛ کارگردان بزرگ واقع‌گرا ۲۴۳
 تازوکو ساکانه؛ نخستین کارگردان زن سینمای ژاپن ۲۴۶
 هیروشی شیمیزو؛ کارگردانی بزرگ که از او و میزوگوچی او را نابغه می‌خواندند ۲۵۷
 توموتاکا تاساکا؛ کارگردانی بزرگ با سبکی انسان‌گرا و ساده ۲۶۴
 فومیو کامه‌ای؛ عمری اعتراض به جنگ ۲۷۰
 یوشیکو یاماگوچی؛ از جهان سینما تا جهان سیاست ۲۷۸
 ایچی تسوبورایا؛ خدای جلوه‌های ویژه در سینمای ژاپن ۲۸۲
 محروم توهودا؛ کارگردان بزرگ اقتباس‌های ادبی ۲۸۶
 کوچی شیمادا؛ نمای‌های که کارگردانی بزرگ شد ۲۹۳
 کاجیرو یاماموتو؛ پشتیبان بزرگ توهو در آغاز فعالیت ۲۹۸
 کوروساواوی جهانی ۳۰۷
 دوران طلایی قبل از جنگ در سینمای ژاپن ۳۱۹
 منابع عمده مورد استفاده در این کتاب ۳۲۳

- ژاپن در دوره شووا ۱۳۵
 ادبیات، نمایش و موسیقی ۱۴۳
 ادبیات ۱۴۳
 نمایش و موسیقی ۱۴۶
 یوشیکو اوکادا؛ عشق، رسوایی، فرار و توانایی ۱۵۵
 کازونو هاسه‌گاوا؛ نمای‌مه مشهور ۱۵۷
 دایسوکو ایتو؛ پدر سینمای جیدای‌گیکی ۱۵۸
 دنجیرو اوکونوچی ۱۶۰
 مانساکو اینامی؛ رنه کلر سینمای ژاپن ۱۶۵
 هیروشی ایناگاکا؛ کارگردان بزرگ فیلم‌های جیدای‌گیکی ۱۶۸
 ماساهیرو ماکینو؛ کارگردان مطرح و بزرگ فیلم‌های سرگرم‌کننده در سینمای ژاپن ۱۷۱
 یاسوجیرو آزو؛ کارگردانی بزرگ و جهانی که به موضوعاتی معمولی می‌پرداخت ۱۷۹
 ساداتسوگو ماتسودا؛ کارگردان بزرگ فیلم‌های جیدای‌گیکی شرکت تونه ۱۸۶
 کینویو تاناکا؛ هنرپیشه بزرگ و دومین کارگردان زن در سینمای ژاپن ۱۹۶

پیشگفتار

مطالعات منطقه‌ای یکی از قدیمی‌ترین انواع واکاوی‌های بشری به شمار می‌آید که با آن می‌توان دیگر سرزمین‌ها و جوامع بشری را شناخت، از عصر امپراتوری‌های باستانی و دوران فنودالیسم تا دوران کنونی. با این همه، شکل‌گیری آن به عنوان رشته‌ای مستقل و متمرکز در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی ریشه در تحولات پس از جنگ جهانی دوم دارد. غالب مراکز تحقیقات و مطالعات منطقه‌ای در کشورهای جهان محصول این دوره‌اند. اما از قدمت مطالعات بین‌رشته‌ای که ناشی از ناسازگاری بعضی دیسپلین‌های کلاسیک و مرسوم در مقابله با پیچیدگی‌های ناشی از تحولات مستمر تکنولوژیک و در نتیجه رفتار انسانی به‌خصوص در زمینه توسعه اقتصادی-اجتماعی است، بیش از سه دهه نمی‌گذرد.

ژاپنی‌ها از دیرباز و حتی قبل از آمریکا به اهمیت مطالعه دیگر جوامع و کشورهای جهان پی بردند، یعنی در دوران فنودالیسم و قبل از

بازگشایی این کشور به روی جهان، در سال ۱۸۵۵ و البته علی‌رغم انزوای نسبتاً مطلق ژاپن در این سال‌ها. آنان به منظور پرورش مترجم و کارشناس امور دیپلماتیک و ارتباطات خارجی مؤسسه‌ای به نام «انستیتیوی بررسی کتاب بربرها» تأسیس کردند. تعداد کارکنان این مؤسسه از ۵۰ نفر بیشتر نبود، ولی مشهورترین محققان غرب‌شناس ژاپن ظهور تاکاهیرا کاندای، هیرویوکی کاتو^۱ و نیشی آمانه^۲ در همین مؤسسه پرورش یافتند.

امروزه هیچ گوشه‌ای از جهان نیست که محققان ژاپنی با پژوهش‌های بین‌رشته‌ای سیستماتیک و مستمر خود به سراغ آن نرفته باشند. هرچه باشد، بیش از ۱۵۰ سال است که آنان مطالعه مناطق گوناگون جهان با فرهنگ‌های مختلف و حوزه‌های عقیدتی متنوع را به‌جد دنبال می‌کنند. برای مثال، در حال حاضر بیش از ۲۰ دانشگاه و مؤسسه تحقیقاتی ژاپن به مطالعه موضوعات مختلف مرتبط با ایران اشتغال دارند، از تاریخ

امپراتوری‌های ماقبل اسلام و افکار و عقاید زردشت تا ادبیات کهن ایران، ترجمه و تفسیر قرآن، مفهوم ولایت فقیه، سینما، شعر، نظام سیاسی-اقتصادی فعلی، جامعه روستایی و حتی کشاورزی و سیستم آبیاری از جمله قنات در مناطق کویری و غرقاب در شالیزارهای شمال ایران.

در مقابل چنین پیشینه‌ای از مطالعات منطقه‌ای و بین‌رشته‌ای در جهان و ژاپن، مطالعات منطقه‌ای در ایران در چند دهه گذشته به‌طور پراکنده و غیرمستمر و صرفاً در بعضی مؤسسات به وجود آمده است. آغاز مطالعات بین‌رشته‌ای در کشورمان نیز به تأسیس دانشکده مطالعات جهان در دانشگاه تهران بازمی‌گردد. در چارچوب این مبانی فکری-فلسفی تلاش‌ها برای تشکیل گروه ژاپن‌شناسی در این دانشکده عاقبت پس از سالیان دراز به بار نشست. این تلاش‌ها با برپایی سه همایش بین‌المللی مطالعات ژاپن در ایران در سال‌های ۱۳۷۲، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۹ آغاز شد و

با برگزاری چندین سخنرانی و سمینار و انتشار مستمر آثار محققان ایرانی در زمینه‌های گوناگون ادامه یافت.

از دیگر مقدمات شکل‌گیری ژاپن‌شناسی در ایران قبل از رسمیت‌یافتن آن، استفاده از سینما به‌عنوان روشی آشنا و ملموس برای طرح مسائل فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی-سیاسی ژاپن بود. برگزاری سه جلسه نمایش فیلم از سینمای ژاپن در دانشکده مطالعات جهان در سال‌های گذشته در همین راستا بود و کتاب حاضر نیز محصولی برآمده از همین جلسات است. برگزاری همایش یا سمینار ولو از نوع مجلل آن، اگر همراه با انتشار مدون نتایج نباشد فاقد اهمیت است و کمکی به انباشت دانش نمی‌کند.

ولی چرا سینما؟ سینما تنها هنر هفتم نیست؛ دریچه‌ای است فراخ برای تماشای پیچیدگی‌های روابط فردی، اجتماعی، سیاسی و تاریخی در چارچوب سنت‌های فرهنگی گذشته، حال و حتی آینده در جامعه مورد بررسی. این صحنه گاه دلنشین و آرام است و زمانی متلاطم و پرفرازونشیب.

نما به نمای هر فیلم سینمایی نمودی است از انباشت فرهنگی و فکری در درون سینماگری اندیشمند که مرتب به دهلزهای تودرتوی نظام ارزشی (سنتی-مدرن) و فرهنگی و تاریخی مخاطب سرک می‌کشد تا پدیده‌ای اجتماعی و یا فرهنگی و گاه اقتصادی را به شیوه‌ای زیباشناختی بشناسد و بشناساند. لذا از شناخت سینمای

اندیشمندان می‌توان به‌عنوان آغازی روشمند برای بررسی جامعه مورد نظر بهره جست. سینمای ایران یا ژاپن از این امر مستثنا نیست.

سینما همچون تمام هنرها نه تنها از دید فلسفی و پژوهش هنر مطالعه می‌شود، که از دید جامعه‌شناختی هم حائز اهمیت است، چراکه چون آینه‌ای بازتاب‌دهنده شرایط جامعه‌ای است که در آن شکل گرفته است. بنابراین، هدف از مطالعه و معرفی تاریخ سینمای ژاپن برپایی مرکزی برای بررسی تخصصی سینمای این کشور نیست، بلکه ارائه شیوه‌ای است از مطالعات منطقه‌ای و بین‌رشته‌ای درباره زوایای پنهان و پیدای جامعه و فرهنگ ژاپن و البته با عبور از عدسی دوربین، ساختار دیالوگ، تکنولوژی و مبانی تفکرات و نظام ارزشی سینماگر ژاپنی، به‌ویژه آن‌که سینماگر اندیشمند ژاپنی، امروزه، یک پایل در سنت است و پای دیگرش در تجدد.

مطالعه مسائل ژاپن برای درک بخشی از فرازونشیب‌ها، کشف لایه‌ای از ژرفای جامعه و فهم چگونگی مواجهه ساختارهای ذهنی کهن با جهان مدرن و درآمیختگی سنت و تجدد در این کشور گاه نیازمند سال‌ها مطالعه و زیر و رو کردن منابع تاریخی و مستندات و نیز اجرای تحقیقات میدانی است. این در حالی است که اگر کسی به موردکاوی جامعه‌شناسانه علاقه‌مند باشد، تنها با دیدن چند فیلم از کارگردانان متفکر ژاپنی می‌تواند به‌سهولت به دو هدف دست یابد: نخست، شناخت بخشی از لایه‌های پنهان جامعه ژاپن،

چه در حوزه هنر و چه در نظام ارزشی، اجتماعی و فرهنگی این کشور؛ دوم، ابداع شیوه‌ای نو برای تحقیقات میدانی، با شناخت چنین لایه‌ای، این بار نیاز واقعی به بررسی‌های علمی روشمند در حوزه جامعه‌شناسی، پدیدارشناسی، زیباشناسی و حتی توسعه و فناوری حس می‌شود. •

گروه مطالعات ژاپن در دانشکده مطالعات جهان نیز با همین نگاه به سراغ شناخت سینمای این کشور رفته است. به عبارت دیگر، شناخت ژاپن از طریق شناخت سینمای آن صرفاً در راستای هدف اصلی و همیشگی این گروه، یعنی ژاپن‌شناسی، است. در بین هنرها سینما ویژگی‌هایی دارد که اهمیت مطالعه آن را بیشتر می‌کند. سینما خود زاینده فناوری است و در مقایسه با سایر هنرها قدمت چندانی ندارد، اما در روند تکاملی‌اش از تمام هنرهای قبل از خود استفاده کرده و می‌کند. این هنر مخاطبان بسیار زیادی دارد و این ویژگی و استفاده آن از فناوری که سرمایه‌بر است، موجب صنعتی‌شدن آن شده است. سینما رسانه‌ای هنری است و به این سبب کارکردها و تأثیرهای شناخته‌شده رسانه‌ها را نیز دارد، از جمله سرگرمی و تفریح، کسب آگاهی و دانش، ارتباطات اجتماعی و تعریف هویت و شخصیت. این ویژگی‌ها باعث تأثیرگذاری بالا و قدرتمندی این هنر شده و آن را از جنبه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی قابل توجه کرده است.

ممکن است از سر احتیاط نخواهیم از کلمه

«خاص» استفاده کنیم، اما سینمای ژاپن را به جرئت می‌توان «متفاوت» دانست، درست مانند دیگر هنرهای این کشور و نیز دیگر جوه اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن. نونل باچ^۴، منتقد فرانسوی فیلم، در کتاب خود، از دید ناظر دور؛ شکل و معنی در سینمای ژاپن، چنین نتیجه می‌گیرد که حداقل تا سال ۱۹۴۵ سینمای ژاپن تنها سینمای ملی در جهان بوده که از فرهنگی غیراروپایی برآمده است. او همچنین هنگامی که از شکل‌گیری پِنشی‌ها در سینمای اولیه ژاپن صحبت می‌کند، وجود آنان را عاملی می‌داند که اجازه نداد سینمای این کشور در فرایند شکل‌گیری سینما در غرب، مستعمره سینمای غربی شود.

از سوی دیگر، این «تفاوت» باعث شده است فهم سینمای ژاپن در خارج از مرزهای این کشور تا حدی دشوار باشد، چنان‌که شناخت دیگر جوه اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی این کشور نیز چنین است. ژاپن صنعت سینمایی نیرومندی دارد که تولید سالانه آن درخور توجه است. با این همه، اگر انیمیشن را کنار بگذاریم می‌توان گفت این کشور در فروش فیلم‌های خود در بازارهای جهانی چندان موفق نبوده است. یکی از علل این ناکامی تفاوت‌های گاه ژرف فرهنگی است. به همین دلیل هم، صرف‌نظر از چند فیلم‌ساز جهانی این سینما که به‌واسطه درخشش در جشنواره‌های جهانی در کشور ما به آن‌ها توجه شده است، عموماً سینمای ژاپن در ایران حتی برای بعضی متخصصان شناخته‌شده نیست.

شناخت جامع ژاپن بی‌شک نیازمند به‌کارگیری ابزارها و روش‌های گوناگون علمی و کندوکاو مستمر است و شناخت این کشور از دریچه سینمای آن مستلزم شناخت تاریخ سینما در این کشور است. گام‌برداشتن در این جهت آن هم در شرایط کمبود شدید منابع فارسی، در نهایت منجر به گردآوری و تألیف کتابی درباره این سینما شد که شاید بتوان از آن در راستای ژاپن‌شناسی و نیز شناخت سینمای ژاپن، به‌عنوان منبع استفاده کرد. کتاب حاضر تاریخ سینمای ژاپن؛ از آغاز تا امروز است و به بررسی سینمای ژاپن از شروع آن تا پایان جنگ جهانی دوم اختصاص دارد. کتاب بر اساس دوره‌های تاریخی این کشور تقسیم‌بندی شده است. قبل از ارائه مطالب در مورد سینمای هر دوره نیز، به‌طور خلاصه به وضعیت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... ژاپن در آن دوره پرداخته شده است تا خوانندگان ناآشنا با کشور ژاپن، شناختی هرچند اندک از وضعیت این کشور در آن دوره به دست آورند. پس از نگاهی کوتاه به هر دوره تاریخی، وقایع سینمایی مرتبط با آن دوره به‌ترتیب سال‌شمار و به همراه توضیحات مرتبط بیان شده است. در این بین، فیلم‌ها، شخصیت‌ها، وقایع و به‌طور کلی اموری برجسته‌تر شده‌اند که در این سینما تأثیرگذارتر بوده‌اند.

کتاب حاضر بر اساس تجارب مؤلفان از حضور در ژاپن و با بهره‌گیری از منابع ژاپنی گردآوری و تدوین شده است. منابع عمده مورد استفاده نیز در آخر کتاب ذکر شده‌اند. علاوه

بر این، کتاب‌ها، مقالات و به‌طور کلی مطالب بسیار زیاد دیگری هم مطالعه شده که چون به شکل مستقیم از آن‌ها استفاده نشده، از ذکر آن‌ها خودداری شده است.

مردم ژاپن به سینمای ایران علاقه‌مندند. به همین منظور در سال ۱۳۷۳ بزرگ‌ترین جشنواره سینمای ایران در خارج از کشور به ریاست افتخاری کارگردان نامی ژاپن، آکیرا کوروساوا، و نقاش شهیر این کشور، ایکونو هیرایاما^۵، با نمایش ۳۱ حلقه فیلم برپا شد. منتقد سینمای ژاپن، تادانو ساتو^۶، نیز ریاست اجرایی جشنواره را به عهده گرفت. برگزاری این جشنواره زمینه‌آشنایی با دست‌اندرکاران تراز اول سینمای ژاپن را فراهم کرد، به‌ویژه که پس از آن، آقای ساتو بارها برای حضور در جشنواره سینمایی فیلم فجر به تهران سفر کرد. بنیاد ژاپن در تمام مراحل آن جشنواره از هیچ‌گونه مساعدتی کوتاهی نکرد و این مساعدت تا به امروز هم ادامه دارد، به‌طوری‌که دو سال پیش به‌منظور جمع‌آوری آخرین منابع تحقیقاتی درباره سینمای ژاپن، فرصت مطالعاتی دو ماهه‌ای را برای مؤلفان کتاب تدارک دید. درهای بنیاد ژاپن همیشه و در همه حوزه‌ها روی محققان ایرانی علاقه‌مند به مطالعه این کشور باز بوده و خوشبختانه این همکاری هیچ‌گاه از نوسانات و تحولات سیاسی متأثر نشده است. همچنین، بنیاد در تشکیل گروه ژاپن‌شناسی با گشاده‌رویی مشارکت کرده است. در فرصت دو ماهه علاوه بر جمع‌آوری منابع مورد نیاز، از برخی مراکز سینمایی ژاپن از جمله

دانشگاه سینمای ژاپن و دهکده سینمایی توئه در اوزوماسای کیوتو بازدید شد. همچنین با برخی منتقدان و مورخان سینمای ژاپن از جمله تادانو ساتو، منتقد سینما و رئیس دانشگاه سینمای ژاپن، گفت‌وگوهایی صورت گرفت. جا دارد از همکاری و راهنمایی‌های بی‌شائبه ایشان قدردانی شود که بسیار ارزشمند و فراتر از انتظار بود.

آکیرا کوروساوا، نابغه و امپراتور سینمای ژاپن و تلفیق‌کننده سینما و هنر ژاپنی، دریافتی متفاوت از انسان و جهان دارد و یاسوجیرو آزو ژاپنی‌ترین کارگردان ژاپنی به شمار می‌آید. بله، اینان سینمای ژاپن را به‌شیوه خاص خود به جهان

معرفی کرده‌اند. با این همه، امید است این کتاب نیز بتواند در شناخت بیشتر نه تنها سینما بلکه بعضی حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی ژاپن به خوانندگان خود کمک کند، از دانشجویان دانشکده‌های علوم اجتماعی، مطالعات جهان، حقوق و علوم سیاسی و هنرهای زیبا تا کسانی که در پی ساخت فیلم‌های مشترک با این کشور هستند. امیدوارم تلاش‌های گروه ژاپن‌شناسی منجر شود به مطالعات عمیق‌تر، با رعایت استانداردهای بین‌المللی، و نیز نزدیکی بیشتر دو ملت در راستای درک متقابل، و ایجاد جهانی بهتر، یعنی آرام و هنرپرور.

محمد نقی زاده، قدرت‌اله ذاکری

www.ketab.ir

1. 神田孝平 / Kanda Takahira (1830-1898)
2. 加藤弘之 / Katō Hiroyuki (1836-1916)
3. 西岡 / Nishi Amane (1829-1897)
4. Noël Burch (1932-)
5. 平山郁夫 / Hirayama Ikuo (1930-2009)
6. 佐藤忠男 / Sato Tadao (1930)